

DERIVATS

1. *Aequus* (“igual”)

equitatiu, equiparar (+ *par*, *paris*, “igual”, és a dir, “igualar amb un igual”)

equànime (+ *animus*, «ànim»)

equinocci (+ *nox*, *noctis*, «nit»): moment en què el dia i la nit tenen la mateixa durada en tots els punts de la Terra.

equidistant, equador, equivalent, adequar (= igualar)

equilibrar (+ *libra*, “balança”)

equivocació (+ *vox*, “veu”, és a dir, quan ens equivocam el que feim és interpretar com a iguals dues veus que, en realitat, són diferents.

inequívoc

2. *Aetas* (“edat, temps”)

etern, coetani (+ *cum* “amb”, és a dir, de la mateixa època, temps), sempitern

3. *Arma, -orum* («arma»): armari, alarma, armistici (+ *stare*, “estar dempeus”)

4. *Augeo, auxi, auctum* (“augmentar”)

august, autor, auxili

autoritat (no debades, una persona amb autoritat és una persona que “fa créixer” la gent del seu entorn

5. *Cado* (“caure”)

accident, caducitat

cadàver: segons una etimologia popular, seria una acrònim de l’expressió *caro data vermibus*, “carn oferida als cucs”.

6. *Caedo* (“tallar”, «abatre»)

decidir, incisiu, precís, cesària, deïcida

genocidi (+ *genus, generis*, «estirp», «raça»)

suïcidi (+ *suus, a, um*, «un mateix»)

uxoricidi (+ *uxor, oris*, «esposa»)

Occident: és allà on «s'abat», mor el Sol

7. *Calo* (“convocar”): calendari, classe, concili, reconciliar

8. *Calx, calcis* (“taló”)

inculcar < *in* (cap a l’interior) + *calx, calcis* (“taló”)/

conculcar: “trepitjar” els drets humans

recalcitrant (“que pega reiterats cops de taló”, sinònim de caparrut),

calçada, calcetins

9. Campus

campió (arribat a través del germànic, “el millor en el camp de batalla”)

camperol, Camper, campanya

10. Candeo (“ser blanc i brillant”)

candidat, càndid, incendi, cendra, candent

11. Cano, cecini, cantum (“cantar”)

cant, accent, decantar, desencant

vaticini (+vates, -is, “endeví”, és a dir, “cant de l’endeví”)

xantatge (mot arribat a través del francès)

12. Capió (“captar”, “obtenir”)

recuperar (“tornar a captar”)

participar (“prendre part”)

capaç, captació, captura, capciós, capturar, caçar, cobrar, rebre, recaptar

13. Caput, -itis (“cap”)

capital, precipitar, acabar, encapçalament, principi

14. Caveo (“ser prudent”)

cautela, caut, incaut, precaució

CAST: «precavido»

15. Cedo, -ere (“anar, marxar”)

secessió (*se* indica “separació), succés, successió

necessitat (+ *ne*, és a dir, “quelcom que no atura, inevitable”)

procés, concessionari, cedir, recés, decés, accedir

16. Clamo, -vi, atum (“cridar”)

clamor, aclamar, exclamar, proclamar, declamació, reclamar

17. Domus -us (“casa”)

domòtica, domicili (< *colo*, «cultivar», «habitar»), domesticar, domador, domini, dominar, condomini, predomini, dona

diumenge (< *dominicus*, “dia del Senyor”), dominical, majordorm (< *maior domus*, «el més gran de la casa»)

CAST: «Don Pepito» < *dominus* (“senyor”)/ “adueñarse”, “duende” (en català, follet), “dueño”.

ANGLÈS: *kingdom* (< *king*, «rei» + *domus*, «casa», per tant, és la «casa del rei», és a dir, el seu regne)

18. Facio, feci, factum (“fer”)

feina, faena, facultat, efecte, afecte, defecte, perfecte, confecció, factura, factor, benefici, benefactor, malefici, fàcil, difícil magnífic, uficient, eficaç
hisenda (< *facienda*, “les coses que s’han de fer”)
facsimil: reproducció fidel d'un escrit, d'un dibuix, etc (< *fac simile* 'fes-ho d'una manera semblant')
factòtum: persona que ho fa tot ella en un afer, una empresa, etc.
CAST: «hechizo», «fechoría», «fecha»
19. Iacio, ieci, iactum (“llançar”)
conjectura, ejacular, injecció, objecte, objecció, projectil, projecció, subjecte

20. Ignis (“foc”): Igni, Ignasi, ignició

21. Iocus (“broma”, “diversió”)
joia, jocs, juguetes, joglar

CAST: “jocoso”, sinònim de bromista
ANGLÈS: *joke* (“acudit”)

22. Inungo, inunxi, iunctum (“ajuntar”)
ajuntament, cònjuge, subjugar, juxtaposar, subjuntiu, conjunt, disjuntiu, conjugar

23. Ius (dret”)
just, judici, jutge, jurament, conjurar, injúria, perjudicar

24. Eo, itum (“anar”)
sedició (*se* “separatiu”)
coit (+ *cum*, «amb»)
àmbit, ambient, comicis, comitiva, súbdit, transeünt, transició, trànsit, itinerari, èxit, additiu, circuit, comte, inici, òbit, obituari, pretèrit, pretor

25. Labor, -oris (“feina”): llaurar, laboratori, col·laborar, elaborar

26. Laedo (“ferir”)
lesiu, col·lisió, il·lès/a
les/a (Ex.: “un crim de lesa humanitat”)

27. Lapis (“pedra”)
llapis, dilapidar, làpida

28. Latus, lata, latum (“ample”, “estès”)
latitud, infinitud, amplitud, exactitud, plenitud
latifundi (+ *fundus*, -i, “finca”)

29. Lavo, lavi, lautum (“rentar”)

loció, lavatori, diluvi

lavabo. En arribar l'aigua corrent a les cases, la pica per rentar-se les mans rebé aquest nom per una història ben curiosa: perquè permetia fer els mateixos gestos que feia el capellà a missa quan un escolà li abocava aigua als dits en una palanganeta, mentre el sacerdot recitava un salm que deia: *Lavabo inter innocentes manus meas...* ("Em rentaré les mans entre els innocents...").

30. Laxus, laxa, laxum (“flux”)

laxar, relaxar, prolix

31. Lego, legi, lectum (“recollir”)

llegir, lliçó, llegenda, recollir, col·lecció, col·legi

32. Limen, liminis (“frontera”)

eliminar, subliminar

33. Linquere (“deixar”, “abandonar”)

delicte, delinqüent, relíquia
derelicte (en castellà, «pecio»)

34. Locus (“lloc”)

col·locar, recol·locar, dislocar, locomoció, colgar, lloguer, local

35. Loquor, locutus (‘parlar’)

col·loqui, circumloqui, loquaç, al·locució, elocució
ventríloc (< *venter*, “ventre”),

36. Ludus (“joc”)

lúdic, ludòpata, ludoteca, preludi, interludi
al·ludir (originàriament, “fer broma amb algú”)
eludir (originàriament, “esquivar alguna cosa des de (*ex-*) la broma”)
il·lusió (amb la incorporació de la preposició *in* (“cap a”), antigament significava “burlar-se d’algú”)

37. Lugo (“plorar”)

artilugi (+ *ars*, *artis*, “art”): inicialment significava “plor fingit” i després “mecanisme artificios, però dèbil.

lúgubre, llòbrec, luctuós

CAST: «luto»

38. Lux, lucis («llum»)

il·lustrar, lluna, elucubrar, lluir, dilucidar, al·lucinar, lúcid

39. Gero, gessi, gestum (“portar, gestar”)

gerundi, gesta, gest, gestació, gestió, ingerir

Girona

bel·ligerant (+ *bellum*, «guerra»)

40. Gigno, genui, genitum (“engendrar”) < γίγνομαι

gènere, generador, generós, gent, genital, genitiu, germen

41. Grador, gressus sum. (‘caminar’)

congrés, ingrés, agressió, graduació, degradar, progrés, ingressar, ingredient

42. Grex, gregis (“bestiar”)

gregari, agregar, segregar, congregar, disgregar

43. Magis («més)/ magnus, a, um (“gran”)

magistrat, magisteri, majúscula, mestre, majestat, magnífic, Mallorca

mestral (“vent dominant” del nord-oest)

magnificència (+ *facio*, «fer»)

màster (ens ha arribat a través de l'anglès)

magnànim (+ *animus*, «ànim»)

44. Maneo, mansi, mansum (“romandre”)

mansió, mas, massia,

masover (< *mansus*, “lloc de residència”, és la persona que explota un mas propietat d'altri i hi acostuma a residir.)

permanència, romandre, romanent (‘residu, allò que queda’)

CAST: «permanecer» (en català, romandre), “remanso” (lloc on es pot gaudir d'un recés; ex: «remanso de paz»)

45. Manus, us (“mà”)

mans, mandatari, manicura, manifest, maniobra, manipular, manivela, mantenir manual, manuscrit, manutenció, amanuense, comandant, encomanar, recomanació, demanda

manufactura (+ *facio*, «fer»)

manar (+ *dare*, antigament era “un encàrrec que es donava en mà)

mantell (+ *tela*): tela per a rentar les mans inicialment

CAST: “manso” (mansuet, en català)

46. Mas, maris (“mascle”): marit, mascle

47. Memini (“recordar”): memorial, inmemorial, reminiscència, recordar

48. Mirari (“mirar”): meravellós, admirable

49. Miscere («mesclar»): miscel·lània, mestís, mixt, mixtura, immiscir-se, promiscu

50. Mitto, misi, missum (enviar, llançar)

missa, cometre, emetre, permetre, premissa, promesa
remetre, ometre, míssil, missiva, missió, remís, submís, missatge,
admetre, comissari, comissura, comitè, dimissió
emissari, emissió, intromissió, omissió, compromís,
irremissible, remetre, insubmís, transmissor,
decomissar (= confiscar)

51. Moveo, movi, motum (“moure”)

emoció, motiu, motivació, motí, mòbil, moble, immoble, mobiliari
motor, commoció, promoure, remoure, remot, locomotor, motriu
moto, automòbil, ciclomotor
moment (< *movimentum*, “instant”)

52. Munus, muneris (“càrrec”, “ofici”)

remuneració
immune: no (*in-*) subjecte a una obligació, càrrec
municipi (+ *capio*, “agafar”): antigament era el lloc on els polítics “assumien” el seu
“càrrec”
munificència (= generositat)
comunitat (“qui comparteix càrrecs i obligacions”)
comunió

53. Muto (“canviar”)

mutable, commutar, immutable, permuta
mutu (és a dir, «allò que s'intercanvia»)

54. Nascor, natus sum (“néixer”)

natalici, natiu, nativitat, nació, natura, natural, innat, internacional, renaixement,
sobrenatural
Impregnar (en l'edat mitjana conservava encara el significat de fecundar: avui és
sinònim d'amarar)

CAST: la paraula “nada” ve de l'expressió *nulla res nata* (“cap cosa nascuda”)

ANGLÈS: *to be pregnant* («estar embarassada»)

55. Noceo (“perjudicar”): innocent, nociu, pernicios, innocu

56. Nomen, nominis («nom»): nòmina, ignominiós

57. Nuntio, -avi, -atum («anunciar”)

anunciar, denúncia, enunciatiu, pronunciació, renúncia, pronunciament

58. Omen, ominis (“presagi”)

ominós (sinònim de “terrible”), abominable

59. Omnis, e (“tot”, “sencer”): omnipotent, omniscient, omnipresent

Autobús. Prové *devoiture omnibus*, una expressió híbrida -meitat francesa, meitat llatina- que significa "cotxe per a tothom" -*omnibus* és l'ablatiu plural de l'adjectiu *omnis, -e*. Sembla que el primer *voiture omnibus* es posà en circulació a finals del segle XVII a París, encara que la seva popularització no arribaria fins el primer terç del segle. Aleshores, l'expressió es va contreure en *omnibus* i després en *bus*, que, amb l'afegitó del prefix grec *auto-* (un mateix), també es mudaria en **autobús**.

60. Onero (“carregar”): onerós, exonerar

61. Ops, opis (“poder”, “força”)

opulent, copiós, copiar, opípar (+ *paro*, « proveir », dit d'un àpat abundant)

Inòpia (pobresa, indigència): avui “estar en la inòpia” ja no vol dir estar mancat de recursos econòmics, sinó estar a la lluna, estar en Babia, apartada comarca de Lleó, frontera amb Astúrias, on descansaven els Reis de Lleó durant l'edat mitjana

62. Opus (“feina”), deriva alhora d'*ops*

oficina (<*opificina* < *opus* + *facio*, «fer»), ofici
opuscle: obra literària o científica de poca extensió
cooperar, operar, òpera

63. Orior, ortus (“sorgir, néixer”): Orient, original, origen, oriünd, originar, avortar

64. Orno, -atum (“adornar”): adornar, ornament, subornar (“adornar per sota”, d'amagat)

65. Paene (“gairebé”)

península (+ *insula*, “illa”)

penúltim («gairebé l'últim”)

penitència, penediment, penúria, penombra

66. Parco (“estalviar”, “aturar”)

parc (sinònim d'auster)

parsimònia: moderació o parquedat en les despeses, en l'acció, en els moviments.

67. Pario, peperì, partum (“parir”)/ paro, -avi, -atum (“produir, preparar”)

parent, parentela, parental, part, emparentar, repertori, aparell, comprar, amparar, disparar, imparabile, preparatiu, reparació, irreparable, separar, pobre < *pauper* < *paucus* + *pario* (“que produeix poc”): en un principi, *pauper* designava les terres o animals poc productius o poc fèrtils.

68. Pater, patris (“pare”) < patro, -avi, -atum (“executar, consumir”)

patrocini, patriota, patrò, patern, patrimoni
perpetrar (“executar una tasca fins al final”)

69. Patior, passus sum (“patir”, “suportar”)

paciència, patir, passió, passiu, compatible, apassionat, impassible

70. Pello, pepuli, pulsum (“empènyer”)

pulsació, compulsió, expel·lir, expulsió, repel·lent
apel·lar (empènyer algú amb la paraula), interpel·lar
pols (no debades, el pols del cor empeny la sang a les artèries)
CAST: “apellido”, “pujar”

71. Pendeo, pensum (“penjar”)

pensar: antigament es col·locava la mercaderia sobre un platet d'una balança per estimar-ne el preu. Així doncs, avui, quan pensam, el que feim és pesar les nostres idees per valorar-les.

pendent, pesar, penis, pensió, ponderar, compensar, recompensar, dependre, suspendre
independència, imponderable, compendi, indispensable, estipendi, dispendi, pesseta
apèndix (< *ad* + *pendeo*, “que penja al final”)

CAST: “despensa”

ANGLÈS: *to spend* (“gastar”), *expensive* (“car”)

72. Peritus, a, um (“experimentat”)

pèrit, perícia, expert, inexpert, experiència
perill < *periculum* (“prova” i després adquirí el significat de “risc”)

73. Pes, pedis (“peu”) = ΠΟΥΣ, ΠΟΔΟΣ

pedal, peató, pedani, pedestre, expedició, bípede, peüc, rodapeu
quadrúpede, supeditar, pop (en anglès, *octopus*), peó, pioner, antípodes

pedant: és un italianisme importat al 1535. En italià, en origen, designava el soldat d'infanteria. Amb el temps, però, aquest terme serví per anomenar els mestres de gramàtica ambulants que eren contractats per ensenyar els nins en les cases; els acompanyaven constantment pel carrer, per la qual cosa eren considerats uns peatons.

pedigrí: anglicisme a partir del francès *ped de grue* ("pota de grua"), expressió amb la que els francesos es referien a les marques rectes amb forma de pota de grua que els primers criadors anglesos de cavalls empraven a manera d'arbre genealògic.

74. Peto ("demanar", "dirigir-se a")

competir, repetir, perpetu ("avançar sense interrupció")

petició, repetir, ímpetu, competent,

apetit (+ *ad*, "cap a", + *peto*, "dirigir-se")

propici ("dirigit a")

petulant (antigament, dirigir-se a algú amb agressivitat; ara, persona insolent)

CAST: "*despedir*"

75. Pono, posui, positum ("col·locar")

ponència, pòsit, positiu, postís, anteposar, recomposar, contraposar

dipòsit, expòsit, disposició, exposar, imposar, oposar, posposar

preposició, propòsit, despropòsit, reposar, suposar, supositori, pressupost, juxtaposició

rebot (< *repositus*)

76. Porto ("portar, fer passar")

important ("portar quelcom a l'interior d'una argumentació" > "quelcom sòlid, fonamental")

aportar, exportar, comportament, portàtil, deportar, reportatge, suportar, transportar

esport: és un manlleu que l'anglès féu de l'antic francès *deport*, que alhora contenia els ètims llatins *de* (prefix que indica procedència) i *porto* ("conduir"). Etimològicament, doncs, esport significa "sortir a fora". Durant l'edat mitjana, però, la paraula adquirí el significat de "distreure's", "divertir-se". Després, en anglès, fruit d'una afèresi, es passà de *disport* a *sport*.

77. Plico, -avi, -atum ("plegar, fer plecs")

explicar, complicar, implicar, aplicar, emprar, explícit

rèplica, implícit, simplicitat, suplicar (doblar cap avall, demanar amb humilitat i submissió)

78. Prehendere ("agafar")

aprendre, comprendre, emprendre, sorprendre, presó, prendre, depredador, repressió, represàlia

79. *Premere* (“prémer”)

expressar, pressió, impressió, comprimir, depressió, exprimir, reprimir, suprimir

80. *Primus, -a, -um* (“primer”)/ *prior* (comparatiu)

prior, primat, primogènit, primordial, príncep, principi, primitiu, primícia, primacia, prísti (en escrits de caràcter legal o semierudit, primer, primitiu, originari)

81. *Probo, -avi, -atum* (“provar, experimentar”)

probabilitat, aprovar, comprovar, reprovar, proveta, improbable, comprovant

82. *Pudeo* (“avergonyir-se”): pudent, públic, pudor, impudent, impúdic, repudiar

83. *Pugno, -avi, -atum* (“lluitar”)

puny, pugna, propugnar, repugnar, compungir, púgil
punt, inexpugnable, repugnància, punyent, repuntar, apuntalar, impugnar (que ho ha combatre)

84. *Puto, -avi, -atum* (“jutjar”): putatiu, reputació, disputar, còmput

85. *Quaero* (“cercar”, “obtenir”)

disquisició, adquirir, qüestionar, inquirir, requerir, enquesta, conquesta
CAST: “querer”

86. *Radix* (“arrel”): radical, arrel, eradicar

87. *Rapio, rapui, raptum* (“arrabassar”, «saquejar»):

rapaç, ràpid, rapte,
subreptíciament: de manera oculta
usurpar (+ *usus*, ús)

88. *Rego, rexi, rectum* (“dirigir»)

regir, regent, règim, regió, regla, regular, rei, recta, rector, rectificar, corregir
dret, irregular, correcta, reglament, dirigir, director, dreta, pèrgola

CAST: “enderezar”

ANGLÈS: right («correcte»)

89. *Res, rei* (“cosa”, “assumpte”)

realitat, irreal, real,

república (+ *publicus, a, um*, “públic”, és a dir, la república és la “cosa pública”)
reivindicar (+ *vindicare*, “reclamar”)

90. *Rivus, -i* («riu»)

rival, derivar («desviar el riu cap a un altre lloc»)

91. *Rota, -ae* (“roda”)

rotació, rotativa, rotonda, ròtula, rètol, rodó
CAST: “rodilla”

92. *Ruber, rubra, rubrum* (“vermell”)

rubèola, ros, rúbrica, rubor
rubicund (aplicat al color de la pell)
rutilant (sinònim de brillant)

93. *Rudis, rude* (“rude”)

rudesa
rudiment: noció molt primària o elemental, primers elements d'un art, d'una ciència
erudit (+ *ex*, «des de»): sinònim d'instruït (és a dir, un erudit és una persona que «surt de la rudesa»)

94. *Rumpo, rupi, ruptum* (“rompre”)

ruta, derrota, interrompre, irrompre, interruptor
corrupte (+ *cum*, «amb»): és a dir, la corrupció, etimològicament, és una «trencament col·lectiu», ja que és tan corrupte qui corromp com qui es deixa corrompre
CAST: “derrumbar”

95. *Sacer, sacra, sacrum* («sagrat»)

sagrament, sacralitzar, sacrifici, sacrilegi, sagristà, sacerdot
sanció, santuari, execrable, consagrar, sacrosant

96. *Sapio, sapui* (“tenir gust», «discernir”)

saber, saviesa, saborós, insípid, sapiència

97. *Satis* (“bastant”)

satisfacció (+ *facio*, «fer»)
saturar (“omplir del tot”)

98. *Scio, scii, scitum* (“saber”):

ciència, consciència, plebiscit (+ *plebs, plebis*, «poble»)

99. *Seco, secui, sectum* (“tallar, dividir”)

secció, sector, segment, dissecar, insecte, insecticida, intersecció

100. *Sedeo, sedi, sessum (asseure)*

seu, sedentari, sessió, assossegar, sedatiu, dissident, obsessió, presidir, president
presidi, residència, residu, subsidi, sediment, assessor, assidu, assentar

101. *Semen, seminis (“llavor”)*: seminari, disseminar, inseminar

CAST: “semilla”

102. *Senex, -is (“vell”)*: Senat, Sèneca, senil, senyor, *senior*

103. *Sequior, secutus sum (“seguir”, «anar darrere de...”)*

seguici, seqüela, seqüència, segrest, segon, secundar,
secta: grup de persones que segueixen algú
soci, societat, sociologia, assequible, aconseguir, conseqüència, consecutiu, exèquies,
intrínsec, extrínsec, obsequi, persecució, següent, associar, dissociar
CAST. «séquito»

**104. *Servo, -avi, -atum (“guardar”)*: conservar, observar, preservar, preservatiu,
reserva**

105. *Servus, -i (“esclau”)*: serf, servici, servitud, servil

CAST: “servilleta” (per influència del francès)

106. *Sidus, eris (‘estel’)*: considerar, desitjar, desastre, desideràtum

107. *Specio, spexi, spectrum (“mirar”)*

prospecte < *pro* + *specio* (“mirar”): inicialment, examinar prèviament una cosa
perspicax (+ *per*, “a través de”, és a dir que travessa amb la mirada): ara, persona molt
aguda i intel·ligent
especular, espill, introspecció, espectre, espectacle,
auspici (+ *avis*, «au»)
sospitar (< *sub-spicio*)
respecte (< *re-spicio*)
CAST: «espejo»

108. *Sto, stare (“estar dret”, «mantenir»)*

prostituta: inicialment era una al·lota que oferia els seus serveis sexuals davant (*pro-*) de
la porta del seu local

préstec < *prae* + *stare* (“*estar dret*”): no debades, un préstec és un contracte on primer
(*prae-*) deixa una quantitat de doblers parada (*stare*) i la persona que la rep després té
l'obligació de tornar-la amb interès

superstició: etimològicament, és tot allò que «està per damunt (*super-*)» d'allò establert
circumstància, obstacle, instant, prestar, restaurar

obstetrícia (+ *obs*, “davant”): especialitat de les comares que romanen dempeus davant la partera

109. *Taceo* (“callar”)

taciturn, tàcit

reticència (“obstinar-se a callar-se alguna cosa”): per extensió, actitud de reserva, de desconfiança

110. *Tango, tetigi, tactum* (“tocar”)

tangencial, tacte-, contacte, contagi, contaminació, contingent, contigu
integritat (no tocat per res, és a dir, complet)

111. *Usus, us* («ús»)

utilitat, utensili, usura

usdefruit: dret real de gaudiment sobre cosa d'altri,

112. *Vereor* (“tenir respecte”, “témer”): vergonya, reverència, reverend

113. *Vix, vicis* (“torn”, “alternança”):

vicissitud, vicepresident, virrei, vescomte

vicari (que actua de “suplent” d’alguna altra autoritat eclesiàstica)

viceversa (literalment “amb el torn girat”)